

УКРАЇНА ЯК СВІТОВИЙ ЕКСПОРТЕР ЗЕРНА

Бурлака Н.І., к.е.н. доцент
Вінницький національний аграрний університет

Ринок зерна є інтегрованим ринком АПК України, що має значний виробничий та експортний потенціал. Україна має реальні перспективи зміцнити свої позиції як найбільший світовий експортер зерна і зробити вагомий внесок у подолання світової продовольчої кризи.

Ключові слова: ринок зерна, посівні площі, експорт, світовий ринок, агропромисловий комплекс, криза, продовольча безпека, тенденцій розвитку.

Вагому роль у розвитку аграрного сектора економіки України займає перспективна зернова галузь. Зерно є стратегічним продуктом і барометром стану сільського господарства, важливий експортний продукт, що має забезпечувати значні надходження валютних коштів.

Протягом останніх років Україна стала одним із провідних експортерів зерна на світовому продовольчому ринку. Експорт зернових культур виконує надзвичайно важливу функцію збереження позитивного торгового балансу країни.

Ринок зерна є системоутворюючим інтегрованим ринком АПК України, що має значний виробничий та експортний потенціал. За даними Держкомстату посівні площі зернових культур складають 58% загальнодержавних посівних площ, частка зерна в загальній вартості продукції рослинництва досягає 40%. Експорт зерна посідає вагоме місце в експорті продукції агропромислового комплексу.

Кон'юктура світового ринку зернових культур є актуальним питанням, від якого залежить продовольча безпека багатьох країн. Крім того, на зернові й зернобобові культури припадає майже 76% від усієї структури продуктів харчування[4].

У процес дослідження розвитку, формування та становлення економічних відносин на ринку сільськогосподарської продукції значний вклад внесли такі вітчизняні вчені, як В. Андрійчук, М. Дем'яненко, М. Малік, П. Саблук, О. Шпикуляк, В. Бойко, В. Власов, В. Губенко, С.Кваша, О. Могильний та ін.

Метою статті є аналіз світових тенденцій розвитку ринку зерна в умовах глобалізації.

У 2011 році світове сільське господарство демонструвало зростаючі обсяги виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції. Так, виробництво зернових у світі становило 1 млрд. 142 млн. т, у тому числі кукурудзи – 864 млн. т. і пшениці – 692 млн. т. Ці обсяги є найвищими досягненнями людства за всю практику землеробства на планеті. У цьому ж році Україна увійшла до трійки найбільших експортерів зерна, кожна шоста тонна кукурудзи і ячменю на світовому ринку – українські. Валове виробництво зернових у 2011 році за даними Державної служби статистики України досягло 56,7 млн. т, кукурудзи на

зерно -22,8, пшениці – 22,3, ячменю 9,1 млн. т, що у% до 2010 року відповідно становить -144,3; 190,6; 132,4; 107,2.

Важливою характеристикою 2011 року є стан зовнішньоекономічної діяльності України. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК становив 19,8 млрд. дол. США і є найбільшим для аграрного сектору за всю історію експорту-імпорту товарів. По відношенню до 2010 року він зріс на 21,8%. Експортовано сільськогосподарської продукції на суму 13,1 млрд. дол. США, що на 28% більше попереднього року. У структурі експорту переважають зернові злаки - 27,5%, олія - 25, насіння олійних культур – 10,5, молокопродукти 4,5%. Протягом трьох останніх років продовжує зростати частка українського експорту. Так, у 2011 році на 37% збільшилась торгівля з країнами ЄС, країнами Азії – на 26%, СНД – на 14%, країнами Африки – на 12%. У загальній структурі зовнішньоекономічного обігу частка країн ЄС становила 31%, СНД – 26, країн Азії – 26 та Африки – 10%[3].

Україна — досить потужний експортер зернових культур. За обсягами експорту пшениці Україні належить шосте місце в світі (близько 7% від обсягу світової торгівлі), а за обсягами експорту ячменю вийшла в світові лідери (частка на світовому ринку складає 36%).

Україна має реальні перспективи зміцнити свої позиції як найбільший світовий експортер зерна і зробити вагомий внесок у подолання світової продовольчої кризи. Протягом наступних п'яти років в країні планується виробити до 80 млн. тонн зерна і понад 30 млн. тонн експортувати.

За даними Мінагропрому, експорт продукції підприємств АПК за перший квартал 2011 року порівняно з аналогічним періодом 2010 - го збільшився на 41% і склав приблизно 900 мільйонів. Протягом 2011-2012 МР Україна планує експортувати 19-20 млн. тонн зернових. Традиційно пшениці вивезуть 8-9 млн. тонн, кукурудзи -4 млн. тонн, ячменю – 5-6 млн. тонн. [2].

Ситуація на світовому ринку зерна за період з 2000 року практично не змінилася. Провідні країни-виробники, як і раніше, зберігають усталені позиції щодо обсягів виробництва основних видів зернових культур. За підрахунками, у 10 країнах найбільших виробників зерна зосереджено 52,5% усієї посівної площі.

Головними експортерами зернових протягом тривалого часу на світовий ринок є: США, Канада, Австралія, Аргентина, Китай, країни ЄС, Україна, Росія, які забезпечують близько 90% його обігу. Тільки на США припадає більше половини світового експорту зерна [5]. Загалом до провідних експортерів можна віднести 20-25 країн, решта – виробляють зернову продукцію переважно для власних потреб або імпортують. Україна в 2011 році зайняла 3 –є місце (16,7% світового ринку) за обсягами експорту ячменю, 4-е (6%) – з експорту кукурудзи і 6-е (5,4%) – за обсягом експорту пшениці. [6].

Основними експортерами на ринку пшениці є США (23%), Австралія та ЄС (по 15%), Канада (14%) і Аргентина (9%). Важливе місце на світовому ринку зернових культур посідає кукурудза. Попит на неї збільшується, що зумовлює розширення площ під цією культурою. Головними експортерами кукурудзи на зовнішній ринок є США – 62% світової торгівлі, Аргентина – 17, Бразилія – 8%. Купують кукурудзу такі країни, як Республіка Корея, Японія, Малазія, Алжир,

Росія, Колумбія, Ізраїль, та інші [7].

Основною характеристикою сучасного світового ринку зернових є те, що виробництво зростає темпами меншими, ніж споживання. Безумовно, така ситуація виникла не випадково і її не можна пояснити лише невдалими врожайями в основних країнах-виробниках внаслідок складних погодних умов.

Останніми роками дефіцит зерна на ринку доводилось компенсувати за рахунок запасів. Така ситуація спровокувала рекордне зростання цін на зернові культури. Зважаючи на те, що зернові культури є основою харчування для населення та одним з основних кормових компонентів у тваринництві, можна констатувати, що світ постав перед продовольчою кризою, що вже набула системного характеру.

Постійне зростання чисельності населення в світі, в середньому на 1,2 відсотка на рік, і глобальні зміни в споживанні тваринницької продукції, безумовно, потребують збільшення виробництва зернових культур в світі.

Для України є шанс для реалізації зернового потенціалу, де можливе нарощування обсягів аграрного виробництва як за рахунок врожайності, так і за рахунок розширення посівних площ.

Зважаючи на значні обсяги переробки зернових ресурсів, можна стверджувати про принципово нові зміни в сільському господарстві: тепер, крім традиційного харчового напрямку, його функції розширюються до енергетичного складника. Це підсилює попит та є, безумовно, одним з чинників нинішнього дисбалансу між виробництвом та споживанням

За даними Союзу аграрних бірж України, на біржовому ринку станом на 14.01.2011 укладено угод на експорт зерна з урожаю 2010 року загальним обсягом 14,5 млн. т, із нього пшениці продовольчої — 5,48 млн. т, пшениці фуражної — 0,55млн. т, ячменю — 5,2 млн. тонн, кукурудзи — 3,23 млн. т.

За оцінками експертів, для того, щоб отримати порівняно дешеве зерно та максимальний прибуток, урожайність повинна складати 4 - 5 т/га. Для вирішення цього завдання необхідно цілеспрямовано та послідовно підвищувати урожайність зернових культур, розширювати ринок збуту зерна (внутрішній та зовнішній)

Важливим фактором, від якого залежить кон'юктура, є погодні умови. Так, посуха 2010 року спричинила великі втрати зерна у Східній Європі, включаючи Росію та Україну, а також у Казахстані. У свою чергу, затяжні дощі призвели до значного зменшення врожаю зернових в Австралії і Канаді, що різко підвищили попит на світовому зерновому ринку. Ці та інші чинники не могли не позначитися на цінах. Тому у 2010 році динаміка цін на пшеницю відповідала загальній зростаючій тенденції на аграрному ринку. В липні 2010 року зросли ціни більш ніж на 70%.

Ситуація на світовому ринку зернових культур у 2011 році також була далека від стабільної. Індекс цін ФАО на зерно, який включає ціни на основні зернові культури, такі як пшениця, рис і кукурудза, зріс на 3,7%. Щодо України, то вартість зерна на внутрішньому ринку у 2011 році на початку березня становила 2050-2100 грн. за 1 т, а на кінець березня вона збільшилась до 2100-2200 грн. за 1 т.

Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні”, який визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектору економіки агропромислового комплексу України, спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насінневому та фуражному зерні, нарощування його експертного потенціалу.

Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна ” гарантує цивілізований рух зерна, прозору ринкову інфраструктуру, зниження негативних наслідків сезонних і кон’юнктурних коливань цін на зерно, підвищення рівня рентабельності та стимулювання його виробництва. Прийнято інші нормативно-правові акти з метою стимулювання розвитку та ефективності аграрного ринку.

Мета і завдання Програми “Зерно України — 2015” (далі — Програма) полягає у тому, щоб у наступні роки збільшити валове виробництво зерна та покращити його якість, підтримати розвиток інших галузей аграрного сектору економіки, сприяти подальшому підвищенню культури землеробства.

Не менш важливим завданням держави є цінове регулювання ринку. З метою запобігання стрімкого обвалу цін, особливо в період перших двох-трьох місяців після збирання врожаю, держава буде вилучати з ринку 2,5–3,5 млн. тонн продовольчого зерна, у тому числі близько 1–1,5 млн. тонн на формування Аграрним фондом державного продовольчого резерву, та 1,5 — 2 млн. тонн — на створення тримісячного незнижуваного регіонального запасу зерна.

Посилення залежності аграріїв від зернотрейдерів, які сьогодні контролюють переважну частину товаропотоків зерна та істотно впливають на внутрішню цінову політику, зростання розриву між імпортними та експортними цінами зернових культур обумовлюють об’єктивну необхідність пошуку інноваційних шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Експортні ціни українських зернових культур в середньому на 10...30% менші світових. Таким чином, незважаючи на природні переваги зернового виробництва, недосконалість цінового механізму призводить до подвійних втрат вітчизняних зерновиробників: втрат, що виникають внаслідок експорту за цінами, нижчими світових, і втрат від реалізації за цінами, що не відповідають ефективним параметрам відтворення ресурсного потенціалу зернового господарства. З одного боку, низькі ціни вітчизняного зерна є його вагомою конкурентною перевагою на світовому ринку, з іншого, вони руйнують фінансову основу розвитку аграрного сектора внутрішнього ринку зерна, знижуючи конкурентоспроможність продукції безпосередніх виробників і, в кінцевому підсумку, виробничий та експортний потенціал зернової галузі.

Поступово має сформуватися система цін, що поєднує в собі вільні договірні ціни і ціни регулювання, конкретні форми яких будуть визначені державою та учасниками зернового ринку залежно від ситуації.

З метою формування цінової політики і механізму цінового регулювання буде організовано регулярний обмін ціновою інформацією шляхом створення

системи цінового моніторингу і поширення інформації про рівень цін, попиту та пропозиції зерна. Буде забезпечено нормативно-правове регулювання ціноутворення в АПК та фінансову підтримку аграрного ринку. Широко використовуватиметься біржова торгівля як основний індикатор цін. Водночас продовжуватиметься робота з гармонізації цінової політики з загальносвітовим зерновим ринком.

Зростатиме роль державної підтримки зернового ринку, в тому числі за рахунок посилення ролі державних агентів (Аграрний фонд, ДАК “Хліб України”). Крім того, основну увагу буде приділено розширенню систем кредитування за рахунок комерційних банків, створенню умов для полегшеного доступу до кредитних ресурсів, введенню системи складських свідоцтв, які можуть використовуватись для отримання кредитів під заставу.

Експорт і імпорт зерна буде здійснюватися з урахуванням необхідності захисту інтересів вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва і забезпечення продовольчої безпеки України.

Відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права і законодавства в інтересах продовольчої безпеки України будуть розроблені заходи із стимулювання експорту зерна, спрямовані на забезпечення стабільності внутрішнього ринку.

Виконання Програми дасть можливість одержати валовий збір зерна в 2015 р. в обсязі 71 млн. т. Таке виробництво повністю забезпечить потребу держави у продовольчому та фуражному зерні, а також у сировині для промислової переробки. Значна частина зерна (35 млн. т) буде використовуватись для експортних поставок. [8].

У сучасних умовах економічної та екологічної кризи ефективно використання земельних ресурсів, оптимізація структури посівних площ зернових культур в усіх природно-кліматичних зонах з урахуванням специфіки кожного регіону разом з охороною навколишнього середовища є важливим чинником сталого розвитку світового аграрного виробництва.

Одним із вагомих нереалізованих конкурентних переваг вітчизняного зерна є його екологічна чистота та безпека. Внаслідок економічної кризи, зокрема, дефіциту оборотних активів у зерновиробників, в останні роки значно зменшилося використання мінеральних добрив, відповідно, призупинилися втрати природної родючості ґрунтів. Сьогодні країна має значні площі екологічно чистих чорноземів, які можуть бути переведені на органічне землеробство на протязі відносно короткого перехідного періоду. Слід відмітити, що деякі агропідприємства вже організовують зерновиробництво таким чином, який дозволяє сертифікацію їх продукції як органічної.

Розвиток зернової галузі, як експортно орієнтованої, неможливе без сталого виробництва якісної продукції. Виходячи з динаміки розвитку макроекономічних процесів щодо підтримки сільського господарства, включаючи державне регулювання ринку зерна, прогнозовані показники його виробництва в Україні у 2015 році передбачається на рівні 71 млн. тонн, у 2020 році – 80 млн. тонн, у 2030 році Україна спроможна виробити 95 млн. тонн зерна [1].

Зернофуражні культури слід задіяти в само забезпечуваній системі ведення

сільського господарства, за якої частина продукції використовуватиметься для виготовлення енергетичних ресурсів, а саме біоетанолу.

Отже, можна стверджувати, що зерно є основою життєдіяльності людини, важливим продуктом харчування, використовується в кормових цілях і зазнає технічної переробки.

Прискорений розвиток світового ринку зернових культур потребує аналізу й дослідження кон'юктури, що в умовах глобалізації та глобальної зміни клімату є дуже важливим. Стрімка глобалізація світової економіки, зумовлена регіональним поділом праці, досягненнями НТП, демографічними процесами, а також негативним впливом окремих економічних та кліматичних чинників, все більше загострює проблеми продовольчого забезпечення багатьох країн світу. Можна очікувати, що у найближче десятиліття критерієм національної безпеки стане здатність тієї чи іншої країни ефективно використати свої земельні і трудові ресурси для нарощування виробництва насамперед продовольчого та фуражного зерна.

Обсяги виробництва зерна в Україні мають забезпечити повне задоволення внутрішніх потреб держави для продовольчих цілей, зміцнення і якісне поліпшення кормової бази для розвитку тваринництва, значне збільшення експортного потенціалу, поповнення стратегічних запасів.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк В.М., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В.Присяжнюка, М.В.Зубця, П.Т. Саблука, В.Я.Меселя-Веселяка, М.М.Федорова. – К.: ННЦІАЕ, 2011. - 1008с.
2. Аграрний тиждень. Всеукраїнська ділова газета № 19(188) 30.05-12.06. 2011. ТОВ «АВД-АГРО». «Ринок Зерна». - С. 5-6.
3. Безуглий М.Д, Кваша С.М. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році. // Економіка АПК. - 2012. - № 4. - С. 3 -14.
4. Лихочвор В.В. Зерновиробництво / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриненко, П.В. Іващук. – Львів: НВФ «Українські технології», 2008. – 624 с.
5. Зерновые культуры / под. ред.. Д. Шпаара. – 3-е узд. // Учебно-практ. Руководство. – М.: ИД ООО «ДЛВ АГРОДЕЛО», 2008. - 656 с.
6. [http: www.prime-tass/ru/news/articles/-2013/](http://www.prime-tass/ru/news/articles/-2013/)
7. Саблук П.Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / Саблук П.Т., Калієв Г.А., Власов В.І та ін.. – К.:ННЦ ІАЕ, 2008.– 210с.
8. www.uaan.gov.ua

Summary

Ukraine as world grain exporters / Burlaka N.I.

A market of grain is the integrated market of agroindustrial complex of Ukraine that has considerable productive and export potential. Ukraine has real prospects to strengthen its position as the world's largest exporter of the grain and make a significant contribution to overcoming the world food crisis.

Keywords: market grain acreage, export, world market, agriculture, crisis, food

security, development trends.